

19. Pashko, LA., 2013. 'Komunikatyvna kompetentnist' kerivnyka : navch.-metod. Materialy (Communicative Competence of the Supervisor : Educational Materials)', K. : NADU, 76 s.
20. Senyk, R., 2013. 'Mova v merezhi informatsiyno-komunikatyvnoho prostoru suspil'stva (Language in the Network of Information and Communication Space of Society)', *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody, Filosofiya, Vyp. 41 (1)*, S. 142–151.
21. Tulmin, S., 1984. 'Chelovecheskoye ponimaniye (Human Understanding)', M. : «Progress», 327 s.
22. Shcherbyna, VM., 2013. 'Mizhkul'turna komunikatsiya u suchasnomu sotsiokul'turnomu prostori (Intercultural Communication in the Contemporary Socio-Cultural Space)', *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyiv's'kyu politekhnichnyy instytut», Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo, № 2*, S. 70–75.
23. Yakobson, RS., 1983. 'V poiskakh sushchnosti yazyka (In Search of the Essence of Language)', M. : Raduga, S. 102–117.
24. Baudrillard, J., 1983. 'Ecstasy of Communication', *The Anti-Aesthetic, Essays on Postmodern Culture*, Port Townsend : Bay Press, P. 126–133.
25. Brown, P., Levinson, S., 1978. 'Universals in Language Usage : Politeness Phenomena Text', *Questions and Politeness : Strategies in Social Interaction*, Cambridge : Cambridge University Press, 323 p.
26. Cooley, CH., Berelson, B., Janowitz, M., 1953. 'The Significance of Communication', *Opinion and Communication*, N. Y. : Spargo, P. 133–157.
27. Vattimo, G., 1997. 'Beyond Interpretation : The Meaning of Hermeneutics for Philosophy', Cambridge : Polity Press, 129 p.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.18(11-12)-6

УДК 321

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРОБЛЕМ ДЕМОКРАТІЇ В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ
ДИСКУРСІ**

*THEORETICAL-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF RESEARCH
ON THE PROBLEMS OF DEMOCRACY IN HISTORICAL-
PHILOSOPHICAL DISCOURSE*

Є. О. Рябека

Актуальність теми дослідження. Цивілізаційний поступ у XXI ст. розгортається в межах тенденцій глобалізації та інформатизації, формуючи нову соціальну архітектуру. Разом із тим, ця нова архітектура постає

Urgency of the research. Civilization progress in the 21st century is expanding within the trends of globalization and informatization, forming a new social architecture. At the same time, this new architecture challenges the future

викликом майбутньому людства, якщо у її аксіологічному фундаменті будуть переважати технократичні та інші цінності, а гуманістичні ідеали отримують маргінальний статус. Дана ситуація актуалізує дослідження такого концепту, як демократія.

Постановка проблеми.

Концепт демократії є одним із найбільш дискусійних у історії соціогуманітарної думки та потребує дослідницької уваги. У історії філософії існує багатий теоретичний спадок дослідження проблем демократії починаючи із доби Античності. Має бути здійснено історико-філософську реконструкцію поглядів на демократію у світовій та вітчизняній філософії та виокремлено концептуальні підходи щодо її розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика демократії є складовою частиною класичних філософських вчень, авторами яких є Ж.-Ж. Руссо, Платон, К. Поппер, К. Ясперс та ін. Сучасні концепції демократії пропонують у своїх роботах Л. Даймонд, К. Макферсон, Ю. Хабермас, Дж. Шумпетер та ін. Серед вітчизняних авторів, які концептуально досліджували проблему демократії, варто відзначити М. Бойчука, Н. Латигіну, Т. Панченко та ін.

Постановка завдання. В статі ставиться завдання здійснити історико-філософську реконструкцію поглядів на демократію у світовій та вітчизняній філософії, намагаючись виокремити концептуальні підходи щодо її розуміння, прослідкувати генезу поняття "демократія" у історії філософії.

of humanity if its axiological foundations are dominated by technocratic and other values and humanistic ideals are marginalized. This situation actualizes the exploration of a concept such as democracy.

Target setting.

The concept of democracy is one of the most debated in the history of socio-humanitarian thought and needs research attention. In the history of philosophy, there is a rich theoretical inheritance in the study of democracy since the Antiquity. Historical and philosophical reconstruction of views on democracy in world and national philosophy must be carried out and conceptual approaches to its understanding should be outlined.

Actual scientific researches and issues analysis.

Problematics of democracy is an integral part of classical philosophical teachings, sponsored by J.-J. Rousseau, Plato, K. Popper, K. Jaspers and others. Contemporary concepts of democracy are suggested in their work by L. Diamond, K. McPherson, Y. Habermas, J. Schumpeter, and others. Among the national authors who conceptually researched the problem of democracy, it is worth noting M. Boychuk, N. Latigina, T. Panchenko and others.

The research objective. The article sets out the task of reconstructing the historical and philosophical reconstruction of views on democracy in world and domestic philosophy, trying to distinguish conceptual approaches to its understanding, to trace the genesis of the concept of "democracy" in the history of philosophy.

Виклад основного матеріалу. Аналіз підходів до визначення змісту та основних параметрів демократії, очевидно, слід розпочинати з видатного античного мислителя Аристотеля. Аналізуючи роботи Аристотеля, ми приходимо до висновку, що основою демократії є середній клас та вільна ринкова економіка. Новий етап у розумінні демократії пов'язаний з доробком філософів Нового часу. Так, Ж.-Ж. Руссо у роботі "Про суспільний договір" зауважує, що демократія є інструментом забезпечення прав і свобод громадян та захисту меншин. Фундаментальний внесок у розробку теорій демократії зробили представники німецької класичної філософії. Зокрема, у роботах І. Канта знаходимо обґрунтування республіканської монархії як зразку народовладдя, у якій монарх дослуховується до волі громадян. Самі ж ці громадяни, у ідеальному випадку, мали би бути носіями розкріпаченого розуму, здатними до філософського формулювання прогресивних ідей та вимог для діючої влади. Й. Фіхте обґрунтовував підхід, згідно якого народ має приймати участь у державницьких процесах, а влада має забезпечувати реалізацію рішень народу: згідно цього підходу, волі народу відводиться домінуюче значення, а влада лише намагається її реалізувати. У теоретичному спадку Г. Гегеля відстоюється альтернативний погляд на народовладдя: народ інтерпретується філософом скоріше як безформна маса, а повнота влади має належати монарху.

Висновки з даного

The statement of basic materials. An analysis of the approaches to defining the content and basic parameters of democracy should obviously begin with Aristotle's eminent ancient thinker. Analyzing Aristotle's work, we come to the conclusion that democracy is based on the middle class and a free market economy. A new stage in the understanding of democracy has to do with the achievements of modern-day philosophers. J.-J. Rousseau writes in the paper "On the Social Treaty" that democracy is an instrument of ensuring the rights and freedoms of citizens and protecting minorities. Representatives of German classical philosophy made a fundamental contribution to the development of theories of democracy. In particular, in the writings of I. Kant we find the justification of the republican monarchy as a model of democracy in which the monarch obeys the will of the citizens. Ideally, these citizens should ideally be carriers of a disengaged mind, capable of philosophically formulating progressive ideas and demands for incumbent power. J. Fichte substantiated the approach according to which the people should take part in the state processes, and the authorities should ensure the implementation of the people's decisions: according to this approach, the will of the people is given a dominant importance, and the authorities are only trying to implement it. In Hegel's theoretical inheritance, an alternative view of democracy is upheld: the people are interpreted by the philosopher rather as a formless mass, and the fullness of power must belong to the monarch.

Conclusions from this

дослідження і перспективи подальших розвідок. Автором було прослідковано теоретичну еволюцію у розумінні демократії як продовження (або ж заперечення) первинних уявлень про неї, представлений античною літературою, було узагальнено сучасне розуміння демократії як народовладдя, переваги та суперечності демократії у сучасному світовому просторі. Було продемонстровано, що філософська рефлексія демократії як вияву народного суверенітету базується на низці цінностей, а саме захист прав і свобод громадянина, свобода, рівноправ'я, справедливість, верховенство права тощо.

Ключові слова: людина, культура, політика, демократія, світогляд.

Key words: people, culture, politics, democracy, worldview.

Актуальність теми дослідження. Цивілізаційний поступ у ХХІ ст. розгортається в межах тенденцій глобалізації та інформатизації, формуючи нову соціальну архітектуру. Разом із тим, ця нова архітектура постає викликом майбутньому людства, якщо у її аксіологічному фундаменті будуть переважати технократичні та інші цінності, а гуманістичні ідеали отримують маргінальний статус.

Дана ситуація актуалізує дослідження такого концепту, як демократія. Дійсно, даний концепт є одним із найбільш дискусійних у історії соціогуманітарної думки, а швидкі соціокультурні зміни, свідками яких ми є, здатні використати ідею демократії у зміненому характері, позбавивши її фундаментального гуманістичного смислу.

Постановка проблеми. У історії філософії існує багатий теоретичний спадок дослідження проблем демократії починаючи із доби Античності. Ми ставимо завдання здійснити історико-філософську реконструкцію поглядів на демократію у світовій та вітчизняній філософії, намагаючись виокремити концептуальні підходи щодо її розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фахової літератури продемонстрував, що проблематика демократії є складовою частиною класичних філософських вчень, авторами яких є Ж.-Ж. Руссо, Платон, К. Поппер, К. Ясперс та ін. Сучасні концепції демократії пропонують у своїх роботах Л. Даймонд, К. Макферсон,

Ю. Хабермас, Дж. Шумпетер та ін. Серед вітчизняних авторів, які концептуально досліджували проблему демократії, варто відзначити М. Бойчука, Н. Латигіну, Т. Панченко та ін.

Постановка завдання. Основним завданням пропонованого дослідження виступає обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження концепту “демократія” у історико-філософському дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз підходів до визначення змісту та основних параметрів демократії, очевидно, слід розпочинати з видатного античного мислителя Аристотеля. Аристотель у своїх працях “Політика” та “Нікомахова етика” торкався питань сутності демократії, порівнював демократію та олігархію, демократію й охлократію, визначав етичні та управлінські аспекти її здійснення. Аналізуючи роботи Аристотеля, ми приходимо до висновку, що основою демократії є середній клас та вільна ринкова економіка.

Щоправда, дещо раніше іншу думку стосовно демократії презентував не менш видатний мислитель Платон. У роботі “Держава” він демонструє критичну позицію щодо демократії як устрою, який шкодить інтересам громадян. На його думку, у “демократичних державах побутує надзвичайно лояльне ставлення до злочинців. Демократичний устрій, з точки зору Платона, не передбачає врахування професій людей, які переходять на державну службу. Людина отримує владу та повагу лише зі згоди більшості, що може бути сумнівним. Водночас її професійні якості можуть ігноруватися громадянами. Демократичне суспільство поділяється на три групи: трутні, багатії та народ. Так, на чолі державного апарату, часто стоять ледарі й невігласи, чого не може бути в умовах олігархії” [8, с. 382].

Новий етап у розумінні демократії пов'язаний з доробком філософів Нового часу. Так, Ж.-Ж. Руссо у роботі “Про суспільний договір” зауважує, що демократія є інструментом забезпечення прав і свобод громадян та захисту меншин. Цей видатний мислитель-гуманіст наступним чином характеризував механізми забезпечення демократії: “Якщо хто-небудь відмовиться підкорятися загальній волі, то він буде до цього примушений всім Організмом, а це означає ні що інше, як те, що його силою примусять бути вільним” [10, с. 211].

У свою чергу французький мислитель Ш. Л. Монтеск'є у своїй праці “Про дух законів” багато уваги приділяє утвердженню демократії та республіканській формі правління, яку він разом з монархією вважає помірною формою правління на противагу непомірному деспотизму. Його вчення про суспільство є цікавою інтерпретацією античних теорій. Вважаючи демократичну й аристократичну республіку помірними формами правління, мислитель на порядок вище ставив другу. Більш того, він проводив

різку грань між владою народу і свободою громадян, оскільки вважав, що неодмінною умовою дотримання законів і захисту гарантій громадян виявляється те, що жодна влада не має бути необмеженою.

Натомість американський філософ і політичний діяч Т. Джефферсон покладаючи надії саме на владу народу й демократичні механізми її здійснення, підкреслював, що система управління державою полягає у єдності різних рівнів. Аналізу теорії демократії Т. Джефферсона присвячена увага у дослідженні Т. Панченко, у якому узагальнено наводяться дієві рівні управління демократичними процесами, притаманні тогочасному американському суспільству та які не втрачають актуальності й сьогодні: “1) загальної федеральної республіки для усіх питань, що відносяться до зовнішньої і федеральної політики; 2) республіки штату, що має відношення виключно до наших громадян; 3) окружної республіки, що займається справами та інтересами округу; 4) районної республіки для дрібних, але в той же час важливих місцевих питань” [7, с. 68-69].

Серед представників сучасної філософської думки, значний внесок у розуміння демократії був здійснений фундаторами комунікативної філософії – Ю. Хабермасом, К.-О. Апелем. Наприклад, саме Ю. Хабермас започаткував розробку проблематики демократії у соціально-ціннісному значенні, що знайшло відображення у таких роботах як “Теорія комунікативної дії”, “Мораль і комунікація”, “Демократія. Моральність. Розум” тощо. Цей сучасний німецький філософ вибудовує аргументацію на користь деліберативної політики як інструменту реалізації демократичних ідеалів у сучасному суспільстві.

Ціннісні аспекти демократії у своїх дослідженнях розвинули інші представники західної політичної філософії. Як відомо Дж. Шумпетер у роботі “Капіталізм. Соціалізм. Демократія” визначив демократію як метод інституційного узгодження інтересів при прийнятті рішень для загального блага. У даній роботі “демократія розглядається як проблема з точки зору інструментального та інституційного забезпечення” [13].

Фундаментальним джерелом для усвідомлення сутності демократії є концепція А. де Токвіля, який у книзі “Старий порядок і революція” показав внутрішню суперечливість демократії, запропонував власне розуміння поєднання “твердих” рішень з інститутами ліберальної спрямованості. У свою чергу Дж. Сарторі у роботі “Оновлена теорія демократії” аналізує ідеологічне підґрунтя демократії, яка на його думку спирається на фундаментальні ліберальні ідеї. Також він показує взаємообумовленість лібералізму та демократичного політичного режиму, демонструє їх нерозривний взаємозв'язок. Суголосними ідеям Дж. Сарторі щодо демократії є роздуми французького філософа Ж. Рансьєра, який у роботі “На межі

політичного”, розмірковує про долю демократичних політичних режимів, визначає їх ліберальну сутність, яка іноді приховується (або поєднується) з елементами інших ідеологічних систем.

Необхідно зазначити, що до розроблення теорії демократії долучилися й вітчизняні науковці, інтерпретуючи наявні концепції, демонструючи власні оригінальні погляди, особливо у контексті демократичного транзиту, який здійснює Україна. Звертаючись до філософської спадщини XIX першої половини XX ст., необхідно зазначити, що проблематику функціонування демократії (як її апологетика, так і критика), захисту прав і свобод громадян у різних інтерпретаціях досліджували В. Белозерський, М. Драгоманов, Б. Кістяківський, П. Куліш, М. Костомаров, І. Франко, М. Грушевський та інші. Також фундатори Української Академії наук В. Вернадський, М. Туган-Барановський та А. Кримський значну увагу приділяли поширенню ліберальної ідеї в Україні, таким чином сприяючи становленню демократичного дискурсу на теренах нашої держави.

В наш час, узагальнюючи концептуальні ідеї джерельної бази щодо розуміння демократії, українській дослідник М. Бойчук у роботі “Демократичний процес в Україні: проблема вибору і механізмів реалізації” констатує, що у часи становлення сучасних демократій теорія і практика свідомого удосконалення політичного народовладдя набула системного характеру що найменше з часів європейського Просвітництва і виникнення демократії в Америці. Для розуміння сутності демократії автор наголошує, що важливі положення теорії демократії належать Ш. Л. Монтеск’є (верховна влада належить народу), Т. Джеферсону (суверенітет народу), А.де Токвілю (засаднича роль громад щодо більших за обсягом спільнот), підкреслюючи, що саме “індустріальне суспільство створило нові можливості та висунуло нові вимоги до демократії, які аналізували М. Вебер (вибори політичних еліт в умовах масової політики), Й. А. Шумпетер (особлива інституційна система для прийняття політичних рішень), Р. Даль (поліархія), Дж. Сарторі (відбір еліт за ознакою їхніх чеснот)” [1, с. 9].

Також проблеми демократії стали предметом дослідження у роботах Н. Латигіної, які у систематизованому вигляді представлені у докторській дисертації під назвою “Демократія: сутність, механізми здійснення та сучасні світові тенденції розвитку”. Аналізуючи вітчизняну джерельну базу щодо розвитку демократичного дискурсу авторка у своїх роботах підкреслює, що “теоретичні та практичні питання вітчизняних процесів забезпечення демократії розроблялись низкою вітчизняних наукових шкіл” [6, с. 53-54]. Для нашого теоретико-методологічного дослідження, яке, логічно, використовує методологічний потенціал історії філософії, важливою є звернення до існуючих у соціогуманітарному дискурсі демократії певних

напрямок, шкіль та підходів до розуміння демократії у поточній вітчизняній соціокультурній динаміці.

Важливо, що низка праць як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, які становлять джерельну базу демократичного дискурсу, мають не тільки суто філософський, а й міждисциплінарний характер. Такий підхід сприяє поліфонії розуміння демократії і як суспільного феномену, і як наукового концепту. Загалом, будь-які трактовки демократії відштовхуються від розуміння того, що даний політичний режим при всіх його недоліках забезпечує максимальне представництво громадян у владі при належному дотриманні процедур. Сучасне суспільство дійсно потребує прояснення діалектичних взаємин номінальної та реальної влади, на тлі яких і має реалізовуватись ідеологія демократії [14].

Виходячи з вищенаведеного, варто зупинитися на філософському визначенні демократії як народовладдя. Необхідно зазначити, що починаючи з часів Стародавньої Греції та Риму поняття народ трактувалося по різному. Також філософи висловлювали різні точки зору щодо допуску тих або інших категорій громадян до здійснення влади. Концепція демократії за Аристотелем також враховувала потребу контролю народу над правлячими елітами, у його теоретичному спадку знаходимо декілька моделей забезпечення демократії – для суспільств аграрного типу (коли переважну більшість населення складають селяни), а також для суспільств, основою яких є міське населення. Доступ до влади, при цьому, має бути обмеженим виходячи із загроз популізму. Давньогрецький мислитель пропонує зважати на освітній, майновий та світоглядні чинники в якості цензу при наданні людині владних повноважень.

У нашому тексті, зважаючи на обмежений обсяг статті, ми змушені не зупинятись на деяких етапах становлення європейської цивілізації у своєму аналізі, акцентуючи увагу на внеску періодів, що зробили більш рельєфний внесок у становлення дискурсу демократії. Фундаментальний внесок у розробку теорій демократії зробили представники німецької класичної філософії. Зокрема, у роботах І. Канта знаходимо обґрунтування республіканської монархії як зразку народовладдя, у якій монарх дослуховується до волі громадян. Самі ж ці громадяни, у ідеальному випадку, мали би бути носіями розкріпаченого розуму, здатними до філософського формулювання прогресивних ідей та вимог для діючої влади. Й. Фіхте обґрунтував підхід, згідно якого народ має приймати участь у державницьких процесах, а влада має забезпечувати реалізацію рішень народу: згідно цього підходу, волі народу відводиться домінуюче значення, а влада лише намагається її реалізувати. У теоретичному спадку Г. Гегеля відстоюється альтернативний погляд на народовладдя: народ

інтерпретується філософом скоріше як безформна маса, а повнота влади має належати монарху.

У сучасному науковому та філософському дискурсі представлена низка трактовок демократії як механізму реалізації влади народу, ефективної системи захисту прав й свобод громадян. Так, узагальнюючи різноманітні точки зору щодо розуміння демократії О. Долженков показує поліфонію значень цього поняття. Зокрема, він говорить, що у історії філософської та політичної думки демократія за власним змістом часто ототожнювалась із лібералізмом, наголошуючи на потребі демаркації зазначених понять: “Лібералізм – це насамперед технологія обмеження влади держави, тоді як демократія – спосіб реалізації влади народу в державі” [5, с. 226-227].

Значну увагу багатогранній участі народу у прийнятті рішень у державі приділено у теорії партиципаторної демократії. Зміст зазначеного концепту є черговою спробою ревіталізувати класичну теорію демократії із відповідною їй активною участю громадян в обговоренні та прийнятті рішень щодо головних питань суспільного життя. Як зазначає А. Фісун, “партиципаторна демократія вимагає належну поінформованість та високу освіченість громадян, а також їх активність у політичному житті як фактор унеможливлення авторитарного тиску” [11, с. 19].

Продовжуючи таку логіку, сучасні вітчизняні науковці стверджують, що перспективи народовладдя залежать від рівня розвитку місцевого самоврядування. Проте, органи місцевого самоврядування також є представницькими. Вони мають делеговані повноваження від виборців так само як й вищий представницький орган. Розподіл повноважень між зазначеними суб'єктами не впливає на рівень народовладдя. Участь громади в управлінні регіоном залишається умовною. Реальною є влада адміністрацій. Це абсолютно зрозуміло. Саме тому нині конче потрібний пошук оптимальної моделі міфологізації поняття “народовладдя” в масовій свідомості. На це спрямовуються зусилля науковців, пропагандистів, агітаторів, політиків. За визначенням Ю. Ганжурова, “народовладдя це, образно кажучи, своєрідний горизонт, до якого можна рухатися все життя: громадянам потрібна ідея народовладдя, саме вона робить народ психологічно причетним до влади, а інститути громадянського суспільства, які її експлуатують, – помітними складовими політичної системи” [3, с. 17-18].

Вочевидь, філософський сенс демократії як максимального народовладдя найбільш повно проявляється у розвиненому місцевому самоврядуванні, яке є міксом прямої й представницької демократій. Розглядаючи сутнісні характеристики демократії як форми народовладдя, варто звернутися до роздумів Р. Даля, який у фундаментальному дослідженні під назвою “Про демократію”, розкрив як філософські, так і політологічні аспекти її розуміння.

Зокрема, він на прикладі асоціації, що налічує кілька сотень членів, виокремлює “критерії демократії, які свідчать про те, що усі члени асоціації мають рівні права у виробленні рішень відносно її політики. Серед них, ефективна участь, рівне голосування, розуміння, що засноване на інформативності, здійснення контролю за порядком денним та включення у життя суспільства” [4, с. 41-42]. Разом з тим, Р. Даль цілком усвідомлював відносність реалізації наведених критеріїв, зазначаючи, що “... в жодній державі ніколи не було форми правління, яка повною мірою відповідала б критеріям, що визначають демократичний процес” [4, с. 45]. В той же час, відомий дослідник обстоює цивілізаційну цінність демократії як максимально “вільної” форми політичного устрою держави. Р. Даль переконаний у тому, що варто відстоювати демократичні начала в управлінні державою, вказуючи на те, що у порівнянні з будь-якою можливою альтернативою демократія має принаймні десять переваг. Цими перевагами є, за Р. Далем, “позбавлення від тиранії, дотримання основних прав і свобод, свобода особистості, самовизначення, моральна автономія, можливість розвитку особистості, захист ключових інтересів особистості, політична рівність, а також прагнення до миру і процвітання” [4, с. 48]. Вочевидь, розуміння Р. Далем демократії має яскраво виражений аксіологічний та антропологічний характер, що передбачає трактовку народовладдя крізь призму захисту інтересів особистості.

Ціннісні аспекти демократії також знайшли своє відображення й у роботах відомого філософа К. Поппера. На його переконання, демократія має базуватися на розумі й гуманізмі та не вичерпуватися принципом “народовладдя”. “Демократичне врядування у людській свідомості є засобом порятунку від несправедливості, меншою небезпекою, проявом свободи. Демократичне врядування можна поліпшувати, запроваджуючи більш ефективну виборчу систему та систему контролю за діяльністю уряду. Разом з тим свобода людини є найвищою цінністю, а її метою є людська індивідуальність” [9, с. 210-213]. Філософ наголошує, що “в обранні демократичного врядування у свідомості громадян міститься переконання, що навіть погана політика за демократії (поки ми можемо сприяти її мирній зміні) є кращою від влади тирана, хоч яким би мудрим і великодушним він не був” [9, с. 145]. Таким чином, демократія має низку переваг перед іншими політичними режимами, оскільки здатна захистити людину, надає їй можливості для самореалізації та свідомого вибору.

У свій час вагомий внесок у розуміння характерних ознак та переваг демократії був здійснений німецьким філософом К. Ясперсом. Він розглядав демократичне врядування через його протилежність – антидемократичне врядування. Так, досліджуючи особливості історичних процесів, впливу суспільства на розвиток держави та її управління, вчений дійшов до висновку, що

Федеративна Республіка Німеччина є антидемократичною. К. Ясперс зазначає, що демократичне врядування сприяє розвитку особистості на відміну від його протилежності – антидемократії. Тому у праці “Куди рухається ФРН?” він піддає ґрунтовній критиці антидемократичні тенденції у Німеччині [12].

Необхідно зазначити, що різноманітні точки зору на демократичний спосіб володарювання представлені й у історії вітчизняної політичної філософії. Дослідниця М. Братасюк зазначає наступне щодо цього ґрунтового теоретичного спадку: “М. Костомаров у “Книзі буття українського народу” заперечує будь-яке насилля над народом і його правами. Він обґрунтовує природні права народу на вільне життя на рідній землі як реально чинне право, яке ніхто не повинен порушувати. Видатним мислителем запропоновано концепцію історичного розвитку, у якій можна виокремити кілька важливих аспектів: влада – від Бога, але вона не може бути абсолютною, оскільки людина здатна до експансії, владу необхідно обмежувати... Синтез федеративного та конфедеративного устрою – це, на думку М. Костомарова, – оптимальний тип держави” [2, с. 6]. Авторка справедливо також стверджує самотність ідей Б. Кістяківського щодо бачення механізмів реалізації правової держави, зазначаючи наступне: “Учений пов’язує верховенство права з принципом народовладдя. Правова держава в нього – це держава народна й демократична за суттю. Завдяки невід’ємним правам і недоторканності особи державна влада в правовій або конституційній державі є не лише обмеженою, а й строго підпорядкованою закону... Б. Кістяківський мислить народ не як об’єкт законницького впливу державної влади, а як реальний суб’єкт права” [2, с. 6].

Висновки. У статті було досліджено основні філософські концепти розуміння такого складного політичного явища, як демократія. Автор вдалося продемонструвати, що дослідження теоретичних витоків демократії, її форм прояву та особливостей реалізації має давню історію, що наочно демонструє значний масив наукової літератури (зокрема філософського характеру), який потребує систематизації та осмислення. Традиційно вважається, що філософські засади заклали дослідження демократії античних мислителів – Аристотеля, Демокріта, Платона, Цицерона. Автором було прослідковано теоретичну еволюцію у розумінні демократії як продовження (або ж заперечення) первинних уявлень про неї, представлений античною літературою, було узагальнено сучасне розуміння демократії як народовладдя, переваги та суперечності демократії у сучасному світовому просторі. Значна увага була приділена аналізу розуміння демократії в роботах українських філософів, політологів, культурологів. Підкреслюється, що філософська рефлексія історичної еволюції розуміння демократії є тією основою, на якій можна сформулювати реалістичне уявлення про

неї, конструктивне продовження визначення її ролі в сучасному соціумі. Було продемонстровано, що філософська рефлексія демократії як вияву народного суверенітету базується на низці цінностей, а саме захист прав і свобод громадянина, свобода, рівноправ'я, справедливість, верховенство права тощо.

Список використаних джерел:

1. Бойчук, МА., 2012. 'Демократичний процес в Україні : проблема вибору і механізмів реалізації : автореф. дис. д-ра філос. наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії', Київ, 32 с.
2. Братасюк, МГ., 2012. 'Ідея народовладдя як засада утвердження правовладдя в працях українських мислителів класичної доби', *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, № 1(3), С. 3-10.
3. Ганжуров, Ю., 2011. 'Представницька демократія чи пряме народовладдя : критерії оцінки', *Політичний менеджмент*, № 5, С. 13-18.
4. Даль, Р., 2000. 'О демократии', М. : *Аспект Пресс*, 208 с.
5. Долженков, ОО., 2015. 'Сучасна демократія : проблеми та перспективи', *Актуальні проблеми політики*, Вип. 54, С. 221-229.
6. Латигіна, НА., 2008. 'Українська демократія сьогодні : спроби і помилки', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, Вип. 34, С. 53-62.
7. Панченко, ТВ., 2011. 'Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку : монографія', Х. : *Майдан*, 368 с.
8. Платон, 1971. 'Государство: сочинения в 3 т под общ. ред. А.Ф. Лосева, В.Ф. Асмуса' М. : *Мысль*, Т. 3. Ч. 1. С. 89-454.
9. Поппер, К., 1994. 'Відкрите суспільство та його вороги : пер. з англ. О. Коваленко', К. : *Основи*, Т. 1. 444 с.
10. Руссо, ЖЖ., 2000. 'Об Общественном договоре : Трактаты', М. : *ТЕРРА*, 510 с.
11. Фисун, АА., 2006. 'Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации : монографія', Х. : *Константа*, 351 с.
12. Ясперс, К., 1969. 'Куди рухається ФРН?'. Доступно : www.klex.ru/e9n [Дата звернення 11 Грудня 2019].
13. Shumpeter, JA., 1962. 'Capitalism, Socialism and Democracy', *Third edition*, New York : *Harper Torchbook*, 316 p.
14. Svyrydenko D., Yatsenko O. 2018. 'Dialectics of Nominal and Real Power in the Ukrainian and World Politics', *Ukrainian Policymaker*, Vol. 2, pp. 33-40.

References:

1. Boychuk, MA., 2012. 'Demokratychnyy protses v Ukrayini : problema vyboru i mekhanizmv realizatsiyi : avtoref. dys. d-ra fil. nauk za spetsial'nistyuu 09.00.03 – sotsial'na filosofiya ta filosofiya istoriyi (The Democratic Process in Ukraine : The Problem of Choice and Implementation Mechanisms :

- Thesis for a Doctor of Philosophy Degree in Specialty 09.00.03 - Social Philosophy and Philosophy of History)', Kyiv, 32 s.
2. Bratasyuk, M.H., 2012. 'Ideya narodovladdya yak zasada utverdzhenya pravovladdya v pratsyakh ukrayins'kykh myslyteliv klasychnoyi doby (The Idea of People's Rule as a Basis for Establishing Rule of Law in the Works of Ukrainian Thinkers of the Classical Age)', *Yurydychnyy chasopys Natsional'noyi akademiji vnutrishnikh sprav, № 1(3)*, S. 3-10.
 3. Hanzhurov, YU., 2011. 'Predstavnyts'ka demokratiya chy pryame narodovladdya : kryteriyi otsinky (Representative Democracy or Direct Democracy : Evaluation Criteria)', *Politychnyy menedzhment, № 5*, S. 13-18.
 4. Dal', R., 2000. 'O demokratii (On Democracy)', M. : *Aspekt Press*, 208 s.
 5. Dolzhenkov, O.O., 2015. 'Suchasna demokratiya : problemy ta perspektyvy (Modern Democracy : Problems and Prospects)', *Aktual'ni problemy polityky, Vyp. 54*, S. 221-229.
 6. Latyhina, N.A., 2008. 'Ukrayins'ka demokratiya s'ohodni : sproby i pomylyky (Ukrainian Democracy Today : Trials and Mistakes)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiji, Vyp. 34*, S. 53-62.
 7. Panchenko, T.B., 2011. 'Pryntsyp subsydiarnosti v suchasnomu demokratychnomu rozvytku: monohrafiya (The principle of subsidiarity in modern democratic development : A Monograph)', Kh. : *Maydan*, 368 s.
 8. Platon, 1971. 'Sostoyaniye: rabotayet v 3 tonny po itogu. redaktor A.F. Loseva, V.F. Asmus (State: works in 3 tons under the total. ed. A.F. Loseva, V.F. Asmus)' M. : *Mysl', t. 3. p. 1*. S. 89-454.
 9. Popper, K., 1994. 'Vidkryte suspil'stvo ta yoho vorohy (Open Society and Its Enemies)', *U 2 t. T. 1*, K. : *Osnovy*, 444 s.
 10. Russo, ZHZH., 2000. 'Ob Obshchestvennom dogovore : Traktaty (On the Social Contract : Treatises)', M. : *TERRA*, 510 s.
 11. Fisun, A.A., 2006. 'Demokratiya, neopatrimonializm i global'nyye transformatsii : monografiya (Democracy, Neopatrimonialism and Global Transformations : A Monograph)', Kh. : *Konstanta*, 351 s.
 12. Yaspers, K., 1969. 'Kudy rukhayet'sya FRN? (Where Does Germany Go?)'. Dostupno : www.klex.ru/e9n [Data zvernennya 11 Hrudnya 2019].
 13. Shumpeter, J.A., 1962. 'Capitalism, Socialism and Democracy', *Third edition*, New York : *Harper Torchbook*, 316 p.
 14. Svyrydenko D., Yatsenko O., 2018. 'Dialectics of Nominal and Real Power in the Ukrainian and World Politics', *Ukrainian Policymaker, Vol. 2*, pp. 33-40.